

УДК 37.013.43:7.071.2

Олександр Голік

РЕЖИСЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розкрито режисерську діяльність як елемент театральної педагогіки та визначено необхідні прийоми щодо використання цього елемента у підготовці майбутнього вчителя, а саме прояву щирості і виразності, спілкування і взаємодії, загальних закономірностей і штампів, економії сил і субординації цілей у навчальному процесі. Наведено ряд педагогічних дисциплін, що базуються на сутнісних аспектах театру.

Ключові слова: *майбутній учитель, режисер, режисерська діяльність, театральна педагогіка.*

Сучасні пріоритети розвитку освіти зумовлюють потребу у підготовці педагогів, здатних до творчої праці, професійного розвитку та вдосконалення, освоєння та впровадження нових освітніх технологій. Наша держава, проголосивши людину найвищою цінністю, стала на шлях втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію та практику.

Така ситуація, на наш погляд, характеризується низкою суперечностей: між новими ціннісно-цільовими орієнтирами в освіті, спрямованими на партнерство (діалог) дорослого і дитини та існуючим монологічним типом взаємодії «вчитель-учень» у традиційній системі освіти; між зростанням внутрішньої свободи учня і психологічним, професійним самопочуттям педагога, його рольовою негнучкістю; між темпами зміни соціальних умов сучасного життя і відсутністю нових освітніх технологій, що сприяють підготовці учня до адаптації у мінливому світі; між бажанням педагога по-новому будувати процес навчання і його невмінням сформулювати мотивацію учня до пізнавальної діяльності в сучасних умовах; між індивідуальною потребою педагога здійснювати свою професійну діяльність у новому освітньому просторі та традиційним укладом освітніх установ.

Тому підготовка педагогічних кадрів у нинішніх умовах має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості, розкриття усіх її потенційних можливостей. Відтак стає необхідним втілення у педагогічний процес елементів театральної педагогіки.

Ця область знань базується на сучасних дослідженнях з проблем формування педагогічної майстерності педагога (І. Зязюн, В. Крутецький, Н. Кузьміна, А. Мудрик, О. Пехота, Л. Пуховська, О. Рудницька, В. Сластьонін та ін.), психолого-педагогічних основах теорії формування особистості та

її художньо-творчого розвитку (Б. Ананьєв, Б. Асаф'єв, Л. Виготський, Л. Коган, О. Мазуркевич, С. Раппопорт, Л. Столович, В. Сухомлинський, Б. Теплов та ін.), особливостях аматорського художньо-естетичного процесу (Л. Дорогих, А. Каргін, В. Мазепа, Ю. Петров, Л. Попов, Б. Путілов, Е. Смирнова та ін.).

Використання театрального мистецтва у підготовці вчителів до педагогічної діяльності на сучасному етапі розвитку досліджують Н. Абалкін, В. Абрамян, Б. Ардов, М. Барахтян, Р. Баталов, В. Бутенко, Л. Бутенко, П. Галахова, О. Головенко, С. Єлканов, А. Єршова, І. Зайцева, А. Капська, Р. Короткова, Є. Коцюба, О. Крєтова, Д. Кропоткін, Н. Ксенофонтова, Н. Мартинович, М. Миклашова, Н. Миропольська, Г. Переухенко, Н. Сайгушев, С. Соломаха, С. Швидка, Г. Яструбова та інші. Вони розглядають театральне мистецтво саме як засіб удосконалення творчого потенціалу вчителя, його педагогічної майстерності та гармонійного особистісного розвитку.

Таким чином, у розглянутих дослідженнях широко висвітлюється проблема взаємодії педагогіки та театру, але недостатньо висвітлено структурні елементи саме театральної педагогіки.

Саме тому метою статті є обґрунтування режисерської діяльності як елемента театральної педагогіки та визначення необхідних прийомів щодо використання цього елемента у підготовці майбутнього вчителя.

Ефективність застосування театральної педагогіки у професійній підготовці вчителя обумовлена тим, що:

– вектором інтересу театру завжди були людські відносини, взаємодія людини і світу. Саме їх у першу чергу за допомогою гри досліджує театр. У силу специфіки своєї професії педагог теж постійно знаходиться у взаємодії, як з учнями, так і з колегами;

– професія вчителя має багато спільного з професіями актора і режисера. Публічність – специфіка педагогічної та акторської професійної діяльності. Як актор, так і вчитель впливає на почуття і розум глядачів – учнів, звертаючись до почуттів, пам'яті, думок, волі слухача. Переконливість та артистизм вчителя, як і актора, можуть забезпечити йому успіх. Як режисер в процесі репетицій, так і вчитель на уроці повинні мати здатність яскравого емоційно-вольового впливу на акторів або учнів. Вчителю необхідно побудувати логіку навчального процесу так, щоб він був сприйнятливий і зрозумілий учнями. Режисер також вибудовує драматургічну логіку майбутньої вистави [1].

Театральна діяльність дає можливість майбутньому вчителю одержати психолого-педагогічні, спеціальні, методичні знання для успішного розв'язання дидактичних завдань, аналізу педагогічних ситуацій, для вибору засобів взаємодії, розвиває вміння синтезувати матеріал, знаходити для нього відповідне психо-емоційне забарвлення; використовується з метою формування гуманістичної спрямованості

вчителя, розвиває і формує ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації, професійну ідеологію педагога; допомагає його самоствердженню, вибору засобів педагогічного впливу на учнів; спрямовує на особистість іншої людини, на розвиток учня, утвердження словом і дією найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків.

Крім того, театральне мистецтво впливає і на формування здібностей до педагогічної діяльності, а саме: розвиває комунікативність, професійну прозорливість, пильність, педагогічну інтуїцію, перцептивні здібності вчителя; вміння володіти собою і активно впливати на іншу особистість; здійснювати самоконтроль, саморегуляцію за будь-якої емоційної ситуації; вміння прогнозувати розвиток особистості, орієнтувати її на позитивні перетворення; креативність.

Театр розкриває філософські уявлення про світ у конкретних чуттєвих формах, дозволяє увійти в простір можливого і неможливого. В якості таких «запропонованих обставин» може виступати і простір навчального предмета, простір теми заняття, простір тексту. Завдання педагога – допомогти учням оволодіти різними методами пізнання природничо-наукової, художньої, життєвої реальності, вміти вибрати відповідний інструмент (налаштувати себе), що дозволяє діяти адекватно їм, міняти рольову позицію: споглядати ці реальності або діяти в них.

Коли ми бачимо на естраді, в театралізованому концерті чи масовому видовищі щось яскраве, оригінальне, небанальне, можемо сміливо стверджувати і не помилимося – це професійна режисерська робота. Будь-якого артиста, співака, танцівника талановитий режисер зуміє показати індивідуально неповторними.

Так само тільки вчитель може досконало розкрити індивідуальність кожного учня. Він, як і режисер, є автором творчого задуму. Головна робота і головна функція режисера полягає в тому, щоб придумати, знайти, синтезувати певну ключову ідею, а далі – послідовно і планомірно залучати до роботи всіх, щоб створити кінцевий продукт – ефективний урок. Якщо спробувати якось конкретизувати механізм народження задуму, то основою для цього можуть бути питання, на які режисер повинен відповісти. Питання *Що?* припускає заданість теми, наявність вихідного матеріалу. Питання *Як?* передбачає пошук вирішення проблеми. Питання *Навіщо?* вимагає обґрунтування вибору даного рішення. Однак це зовсім не означає, що тільки такий механізм і такий шлях народження задуму може бути правильним і остаточним. Задум народжується в кожного режисера індивідуально, залежно від творчого почерку майстра, його культури, ерудиції, досвіду [2].

Учитель-режисер буде дбати про те, щоб створити завершений за своїм задумом урок. Подібно до режисеру театру, якому для створення гармонійного синтетичного номеру необхідно не тільки знати окремі його частини та їх призначення, а й професійно впливати на структуру

номера, його окремі елементи та їх функції, пропорційність усіх частин номера, в якому неодмінно виразно має бути певна жанрова домінантна.

Розглядаючи режисуру як практичну психологію, П. Єршов [3] виділяє елементи, які сміливо можна ввести до навчального процесу:

1. Щирість і виразність. Щирість підкупує. Без щирості, простоти й правди немає й не може бути хвилюючого й підкорюючого театру. Це істина номер один. Вона стала загальноновизнаною тільки після того, як до простоти й природності на сцені були знайдені раціональні шляхи. Але повинні існувати також шляхи й до *виразності*, задля перешкоди і не всупереч, а для їх утвердження й торжества. Немає більш небезпечного ворога, ніж натуралістична сірість і безформенність, за якими вслід іде нудьга.

2. Спілкування і взаємодія. Якщо режисер піклується про *спілкування*, то він домагається не тільки того, щоб кожен окремо був живою діючою людиною на сцені, але щоб кожний перебував у *взаємодії* з іншими.

Взаємодії людей у кожному разі протікають своєрідно; на них відбиваються, їх визначають й найрізноманітніші фактори соціального, психологічного й навіть біологічного порядку, а також особистості контактерів.

3. Загальні закономірності й штампи. Розглядаючи взаємодію людей як у житті, так і на сцені, можна шукати, відзначати, встановлювати загальне, повторюване, типове, при цьому можна фіксувати увагу на індивідуальному, неповторному, своєрідному.

Найчастіше молоді актори починають з того, що в театрі називають «штампом». Живе мистецтво перетворюється на холодне ремесло слідом за механічним, штапованим повторюванням загального. Насправді, без нього обійтися неможливо, а те, що є надоригінальним, завжди загрожує бути незрозумілим, тобто, по суті, нічого не виражає.

Як же, не втрачаючи індивідуального, зберегти загальне, і як, тримаючись цього загального, не втратити індивідуальне? Для початку важливо чітко розмежовувати загальні закономірності й штампи (хоча перші у своїх конкретних проявах можна легко переплутати з другими); в жодному разі не потрібно змішувати волю зі сваволею. Воля є винагородою за знання; сваволя – наслідок незнання або зневаги до знання.

Чим більша цілеспрямованість актора на сцені, чим міцніше сформована його цілеспрямованість на репетиціях, тим більше несподіванок, своєрідності, свіжості та безпосередності в його «пристосуваннях» і тем менш імовірна поява серед них різноманітних штампів.

Штампи за своєю природою *статичні*. Дія – динамічна, вона – *процес*, вона веде від чогось до чогось. «Коли одне робить, а інше

робиться, то дія перебуває посередині», – сказав ще Аристотель. Тому єдине, що *не може бути* штампом, – це справжнє продуктивне й доцільне, це за словами К. Станіславського, – дія. Мета, і *тільки мета* визначає кожну дію. Доки людина діє як людина, а не як механічна конструкція, її дії, по суті, неповторні: якщо те саме виконують дві різні людини, або навіть та сама людина кілька разів повторює, то, хоча у всіх цих діях є багато загального, проте в кожній є щось своєрідне, і саме в цій своєрідності – прояв справжньої цілеспрямованості дії.

4. Економія сил і субординація цілей. Теоретичній фізиці із середини XVIII століття відомий «принцип найменшої дії». Він полягає в тому, що коли в природі відбувається сама собою якась зміна, то необхідна для цього кількість дії є найменш можливою. Цей фізичний принцип застосуємо і до людської поведінки: якщо мети можна досягти різними шляхами, то людина намагається скористатися тією, що, на його думку, вимагає найменшої витрати сил, а на обраному шляху вона витрачає не більше зусиль, ніж, на його думку, необхідно. Але уявлення людини лише більш-менш правильно відбивають об'єктивні властивості явищ дійсності, і тому в кількості затрачених зусиль об'єктивно відбиваються саме ці уявлення, зокрема, *значимість* для даної людини даної конкретної мети.

Чим вище рівень професійної кваліфікації людини, тим менше непродуктивних зусиль вона витрачає. Так, витрати зусиль вказують не тільки на значимість цілей людини, а й на його життєвий досвід з усім, що з нього випливає.

Досягнення важкодосяжної мети найчастіше здійснюється шляхом *поступових* витрат усе більших зусиль. Якщо перешкод на шляху до мети немає й вона досягається мінімальним зусиллям, то залишається невідомо, наскільки важливе її досягнення. При виникненні наступних перешкод і залежно від їхніх труднощів зростає витрата зусиль і стає зрозумілим, скільки сил, енергії, часу, думки й праці ця людина готова віддати й чим здатна пожертвувати для її досягнення.

Слідом за ступенями важливості цілей людини виявляється і їх *субординація*: яка мета якій підпорядковується. Ця субординація в кожній людини власна, індивідуальна, більш-менш своєрідна. Відчуваючи субординацію цілей конкретної людини, ми починаємо розуміти в загальних рисах, що вона собою являє: що для неї є категорично необхідним, а що – найдорожчим і найбільш значимим; що – важливим, значним і дорогим, але вже не такою мірою; що – бажаним, але не дуже важливим; що зовсім нестерпним; що дуже небажаним, але стерпним; що – прикрим, неприємним, але з чим можна миритися.

Які б не були дії людини, вони впливають в певній послідовності за результатами *подвійної* залежності. На їх устрою й порядку відбиваються об'єктивні властивості та якості предметів і процесів, що стали метою для людини, але відбивають і його суб'єктивні уявлення, що привернули увагу

до цих саме об'єктів.

У процесі підготовки майбутніх учителів використовуємо наступні дисципліни: «Організація і режисура виховних заходів», «Основи педагогічної майстерності», «Основи сценічного та екранного мистецтва», «Риторика та педмайстерність». Методологічні основи програм обраних дисциплін базуються на сутнісних аспектах театру.

Навчальна дисципліна «Організація і режисура виховних заходів» спрямована на оволодіння студентами провідних теоретичних засад режисури, методами прогнозування впливу прийнятних в умовах школи культурно-дозвільних форм і програм на учнів різних вікових категорій, професійної, грамотної їх організації, постановки, оформлення й проведення; «Основи педагогічної майстерності» передбачає формування у майбутніх вчителів потреби професійно займатися самовихованням, адаптуватися до педагогічної професії, самовдосконалюватися, проявляти свій індивідуальний творчий потенціал у навчально – виховній діяльності; «Основи сценічного та екранного мистецтва» дисципліна спрямована на формування виконавського вміння та мовну підготовку майбутнього вчителя; «Риторика та педмайстерність» знайомить студентів із засобами переконання, ефективними формами впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Таким чином, режисерська діяльність як елемент театральної педагогіки виявляє себе у навчальному процесі в прояві ширості і виразності, спілкуванні і взаємодії, загальних закономірностях і штампах, економії сил і субординації цілей. Перспектива подальших пошуків спрямована на визначення необхідних організаційно-педагогічних умов використання зазначеного елемента у процесі підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голік Олександр Педагогічна майстерність (організаційно-управлінський аспект самостійної діяльності студентів) / Олександр Голік. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2009. – 261 с.
2. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка / В. Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с.
3. Ершов П. М. Режиссура как практическая психология : Часть 1 / П. М. Ершов. – Дубна : Феникс, 1997. – 352 с.